

GELİR, BEŞERİ SERMAYE VE İŞSİZLİKTE BÖLGESEL EŞİTSİZLİKLER: 2005-2019

Alpay Filiztekin¹

Yönetici Özeti

Türkiye’de bölgeler arasında önemli gelişmişlik farkları bulunmaktadır. Bu notta, on iki bölge üzerinden, üç konuda (eşdeğer kişi başı gelir, beşerî sermaye ve işsizlik) farkların son 15 yıldaki seyri daha ayrıntılı çalışmalara hazırlık olmak üzere tartışılmaktadır. İzlenen süre içerisinde eşdeğer kişi başına düşen gelir bölgeler arasında farklı şekilde artışlar göstermiş olması tekdüze bir yakınsamadan söz etmeyi mümkün kılmamaktadır. En yoksul Güneydoğu Anadolu bölgesi çok başarılı bir performans izleyerek, aradaki farkı kapatmış olsa da, en zengin İstanbul’un pastadan daha büyük pay aldığı görülmektedir.

Buna karşılık, 2006 yılından itibaren ülke genelinde sayısı hızla artan üniversiteler, üniversiteli mezun sayılarını mutlak olarak arttırmakla beraber, nüfusa oranla yüksek öğretim mezunlarının oranını gelişmiş bölgeler, özellikle de İstanbul ve Ankara, lehine artırmış, beşerî sermaye açısından bölgesel dengesizliğin artmasına neden olmuştur. Buna koşut olarak emek piyasalarında da önemli bölgesel farklar bulunmaktadır. Özellikle ülkenin doğusunda işgücüne katılımın düşük olmasına rağmen, işsizlik oranları ülke ortalamasının çok üstündedir.

Ortaya çıkan tablo, her bölgenin farklı dinamikleri olduğu ve tek bir politika ile tüm bölgelerin ihtiyaçlarına yanıt verilemeyeceğine işaret etmektedir. Her bölgenin fırsat ve tehditleri göz önüne alınarak, bölgeler arası etkileşim ve uyumu sağlayacak politikalar geliştirilmesi, bunun için de bölge düzeyinde, fakat ülke bütününe göz ardı etmeyecek ayrıntılı çalışmaların yapılması gerektiği sonucuna varılmaktadır.

Giriş

Türkiye’de bölgeler arasında gelişmişlik farkları çok eskilere dayanıyor. Aşık, Karakoç ve Pamuk (2020) tarafından yeni yapılan bir çalışma Cumhuriyet’in başında, 1927 yılında, en zengin (İstanbul) ve en yoksul il (Kars) arasında kişi başı gayri safi yurt içi hasıla farkının yaklaşık 11,5 kat olduğunu gösteriyor². Zaman içerisinde, bir yandan illerin sıralama içerisinde konumları değişirken, öte yandan gelir eşitsizliği de azalmış durumda. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)

¹ Prof. Dr. Alpay Filiztekin, Sabancı Üniversitesi, Betam ortak araştırmacısı, alpayf@sabanciuniv.edu

² Aşık, Güneş; Ulaş Karakoç ve Şevket Pamuk (yayınlanacak) “Regional Inequalities and the West-East Divide in Turkey since 1913”. Economic History Review. DOI: 10.1111/ehr.13245.

verilerine göre 2019 yılında kişi başı gayri safi yurt içi hasıla farkı, en zengin İstanbul ve en yoksul Ağrı olmak üzere, 5,2'ye kadar düşmüş durumda. Her ne kadar aradaki uçurum hatırı sayılır ölçüde kapanmış da olsa, aradaki farklar gelişmişlik açısından kabul edilebilir ölçünün çok üzerinde.

Bölgeler arasında büyük gelir eşitsizliklerinin kaynakları, ekonomik kalkınmada bölgelerin zaman içinde nasıl hareket ettikleri dolayısıyla devasa eşitsizliklerin azalmakta mı yoksa artmakta mı olduğu çok yönlü ve geniş kapsamlı bir araştırmayı gerektiriyor. Bu araştırma notu böyle bir araştırmanın mütevazı bir öncü çalışması olarak kabul edilebilir. Notta bölgesel ekonomik göstergeler ve analizler 12 bölge boyutunda ele alınmakta ve inceleme 2004/5 - 2019 dönemi ile sınırlı tutulmaktadır³. İlk olarak bölgesel ekonomik büyüme performansları itibariyle bölgelerde kişi başı gelirlerin gelişimi incelenmekte, ardından nüfus dinamiklerine ve eğitim seviyeleri itibariyle bileşimlerinin evrimine odaklanılmakta son olarak da bölgesel arasında istihdam ve işsizlik oranlarında gözlemlenen büyük eşitsizlikler ele alınmaktadır. 12 bölge boyutunda kullanılan toplulaştırılmış veriler, TÜİK tarafından yapılan çeşitli anketlerin mikro verileri kullanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır.

Kişi başı gelir artışı itibariyle büyük bölgesel farklılaşma

Gayri safi yurt içi hasıla verileri önemli birer gösterge olmakla birlikte, bölgede yaşayanların ellerine geçen geliri tam olarak yansıtmamaktadır. O nedenle bu bölümde Gelir ve Yaşam Koşulları anketlerinden yararlanılarak ve hane bileşimindeki farkları da göz önüne alan eşdeğer kişi başı gelir verileri kullanılmıştır.

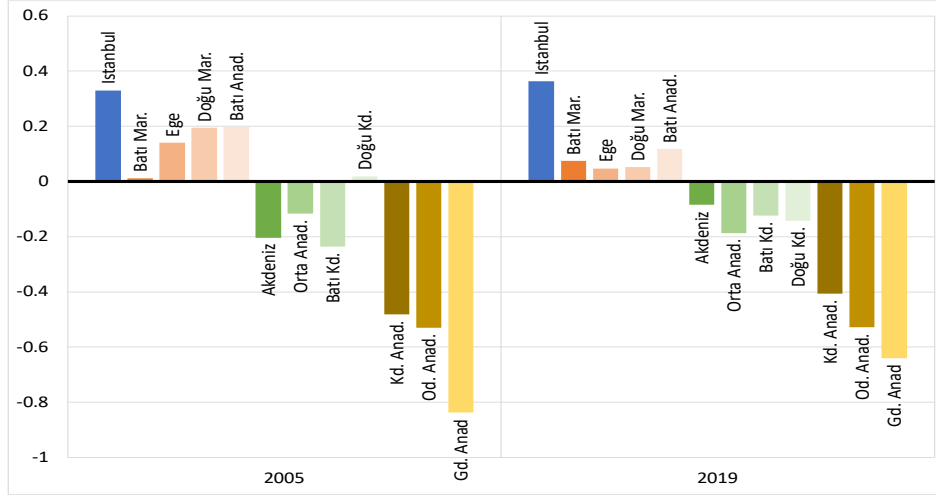
2005 yılında Türkiye genelinde eşdeğer kişi başı gelir reel 2008 fiyatlarıyla 8.631 TL'den, %47,6'lık bir artışla (yıllık %2,6), 2019 yılında 12.741 TL'ye yükselmiştir. Şekil 1'de, Türkiye ortalaması sıfır olarak ele alınarak, her iki yıldaki göreceli eşdeğer kişi başı gelir gösterilmektedir. Şekilden de anlaşılacağı gibi, geçen 15 yıllık süre içerisinde bölgelerde eşdeğer kişi başı gelirden ortalama artışlar farklı olduğundan Türkiye ortalamasına kıyasla bölgesel kişi başı gelirlerin seviyelerinde de (göreceli gelir) dikkat çekici gelişmeler meydana gelmiştir.

İncelenen dönemde Türkiye ortalamasının üzerinde kişi başı gelire sahip 5 bölgenin (İstanbul, Batı Marmara, Ege, Doğu Marmara ve Batı Anadolu) bu konumlarında bir değişiklik olmamıştır. Bununla birlikte İstanbul'da toplam kişi başı gelir artışı (yüzde 56,1) Türkiye genelindeki artışın (yüzde 47,6) üzerinde gerçekleştiğinden (Şekil 2) Türkiye ortalamasından zaten önemli ölçüde ayrışık olan İstanbul biraz daha ayrışmıştır (Şekil 1). Diğer 4 bölge içinde Batı Marmara'da kişi başı gelir artışı Türkiye ortalamasına çok yakın gerçekleşmiş buna karşılık Ege, Batı Anadolu ve Doğu Marmara'da Türkiye'nin altında kalmıştır (Şekil 2). Özellikle Türkiye geneline kıyasla ileri ölçüde

³ Toplulaştırılmış bölge seçimi verilerin ulaşılabilirliği ve notun çerçevesini daraltmak amacıyla yapılmıştır. Zaman aralığı da, benzer şekilde, verilerin ulaşılabilirliği ve tutarlığı düşünülerek belirlenmiştir. 2019 ise, salgının etkilerini dışarıda bırakmak üzere son yıl olarak seçilmiştir. Salgının bölgeler üzerinde farklı etkiler bırakabileceği büyük bir olasılıktır ve bölgelerin böyle büyük şoklar karşısındaki dirençlerinin ayrıntılı olarak incelenmesi gerekir. Eldeki veriler her ne kadar kısa vade etkileri göstermek için yeterli olsa da, kalıcı etkileri görebilmek için daha zamana ihtiyaç vardır. O nedenle, bu not, salgın etkisinin geçici ve kalıcı etkilerini dışarıda bırakıyor.

sanayileşmiş bir bölge olan Doğu Marmara’da toplam kişi başı gelir artışı sadece yüzde 21,7 olmuştur.

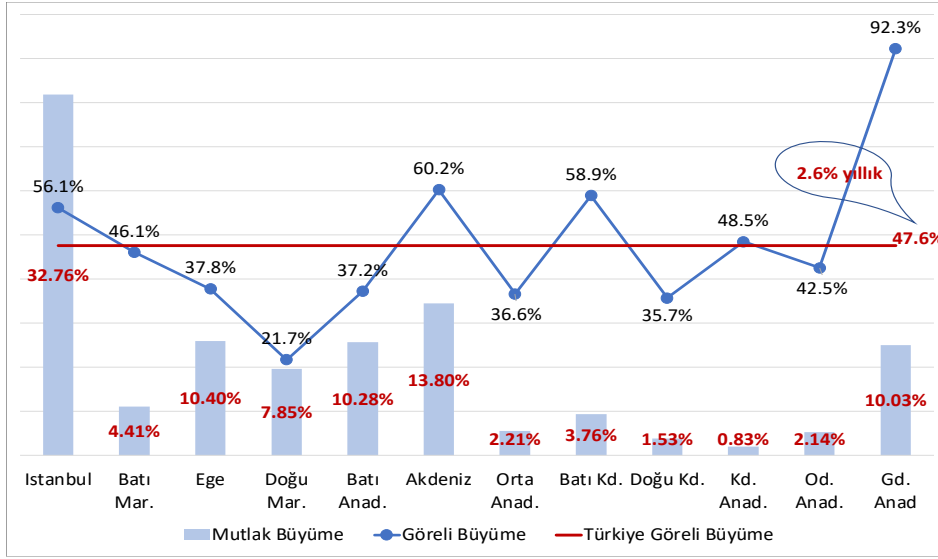
Şekil 1: Göreli Eşdeğer Kişi Başı Gelir, 2005 ve 2019

2005 yılında kişi başı gelir seviyesi Türkiye ortalamasının altında olan 7 bölge 2019 yılına gelindiğinde yine aynı konumdadırlar. Ancak bu bölgelerde kişi başı gelir artışları önemli ölçüde farklılaştığından kimisinde kişi başı gelir Türkiye ortalamasını yakınsarken kiminde uzaklaşmıştır. En yüksek büyüme performansına sahip bölge uzak ara ile Güneydoğu Anadolu bölgesidir⁴. Bu bölgede kişi başı gelir 15 yılda yüzde 92,3 artmıştır. Akdeniz (yüzde 60,2) ve Batı Karadeniz (yüzde 58,9) yüksek büyüme sayesinde kısmen daha iyi bir konuma gelmişlerdir (Şekil 2). Doğu Karadeniz (Yüzde 35,7) Orta Anadolu (yüzde 36,6 ve Orta Doğu Anadolu (yüzde 42,5) ise görece olarak kaybeden bölgeler olarak ortaya çıkmaktadırlar.

⁴ Güneydoğu Anadolu bölgesinin performansının arkasında Gaziantep ilinin önemli bir rol oynadığını söyleyebiliriz.

Şekil 2: Eşdeğer Kişi Başı Gelirdeki Değişim, Mutlak ve Görelî Büyüme (2005-2019)

Görelî büyümenin bölgeler arasında çok farklı seyirler izlediği açıkça görülmektedir. Güneydoğu Anadolu'da bu süre içerisinde gelir neredeyse ikiye katlanırken, Doğu Marmara'da sadece beşte bir kadar artmıştır. Bu iki uç örnek geri kalmış bölgelerin kişi başı gelirin hızlı, gelişmiş bölgelerde ise yavaş arttığı izlenimi verebilir ama bunun doğru olmadığını görmüş bulunuyoruz. Örneğin en yüksek kişi başı gelire sahip İstanbul hızla büyümeye devam ederken, düşük gelirli Orta Anadolu ve Doğu Karadeniz büyüme performansında geride kalmıştır. Bu görünüm bölgeler arasında bütüncül bir yakınsama olmadığını göstermektedir.

Görelî (bir başka deyişle oransal) büyümenin yanı sıra, mutlak büyüme (kişilerin ellerine geçen gelir) olarak bakmak da bölgeler arası eşitsizlikleri somutlaştırmak için oldukça faydalı olacaktır. Bu süre içerisinde toplam kişi başı gelir Türkiye genelinde yaklaşık yüzde 50 artmış olmakla beraber bu artışın üçte biri İstanbul'a gitmiştir. Bir benzetme yapılacak olursa, 2005 yılında elimizde iki kilo pasta varken, 2019 yılına geldiğinde pasta üç kiloya yükselmiş. Yeni üretilen bir kilo pastanın 327,6 gramı İstanbul'un payına düşerken, Ortadoğu Anadolu sadece 21,4 gramlık bir dilimle yetinmek durumunda kalmıştır. Görelî olarak az büyüyen Doğu Marmara ise 78,5 gramlık bir dilim elde etmiştir.

Görelî ve mutlak büyüme arasındaki bu fark, 2005 yılında görelî gelir durumu ile açıklanabilir. Bu yılda İstanbul'da eşdeğer kişi başı gelir 12.008 TL iken, Kuzey-, Orta- ve Güneydoğu Anadolu toplamında ise sadece 4.387 TL, yani neredeyse İstanbul'un üçte biri kadardır. Doğu Marmara'da ise 10.493 TL'dir. Dolayısı ile, İstanbul'da (ya da Doğu Marmara'da) küçük bir büyüme bile, çok daha büyük bir mutlak gelire işaret etmektedir.

En düşük ve en yüksek gelirli nüfusun bölgelere dağılımı

Bölgeler arası gelir eşitsizliğini göstermenin bir diğer yolu ise, yüzdelik dilimlerdeki nüfusun bölgelerdeki yerine bakmak olabilir. Şekil 3a ve 3b'de, 2019 Türkiye geneli nüfus yüzde 10'luk dilimlere ayrıldıktan sonra, en alt ve en üst yüzde 10'luk dilimde yer alanların bölge nüfusu

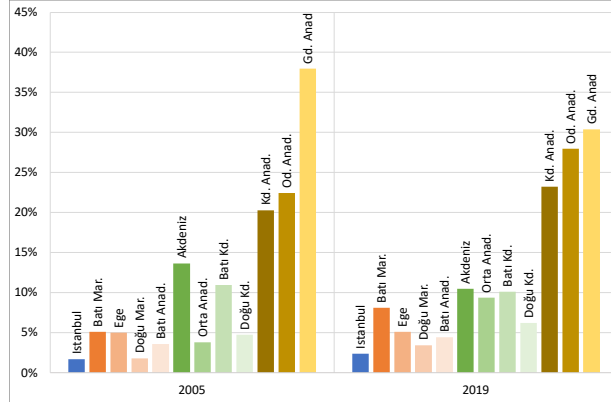
içindeki payları verilmektedir. 2005 yılında Güneydoğu Anadolu bölgesi nüfusunun yüzde 38'i en alt gelir diliminde yer almaktaydı. 2019 yılında ise bu oran yüzde 30'a gerilemiştir. Buna karşılık, Kuzey ve Ortadoğu Anadolu bölgesi nüfusu içerisinde göreceli yoksulların oranında bir artış gözlemlenmektedir. Belki daha az beklenen ise, Batı Marmara bölgesi nüfusu içerisinde en yoksul grupta yer alan nüfusun yüzde 5'ten yüzde 8'e yükselmiş olmasıdır.

Buna karşılık, en yüksek gelir diliminde olanların büyük kesimi batı bölgelerinde yaşamaktadır. Hem 2005 hem 2019'da İstanbul nüfusunun yüzde 18'i en zengin yüzde onluk dilimdedir. Bunu Batı bölgeleri takip etmektedir. Batı Anadolu nüfusunun yaklaşık yüzde 15'i en yüksek gelir dilimindedir. Dikkat çeken bir gelişme ise 2019'da Doğu Marmara nüfusu içinde zenginlerin payının 4,8 yüzde puan azalmış olmasıdır. Ülkenin orta kesiminde ise zengin nüfusun payının az bir miktar arttığı da gözlemlenmektedir.

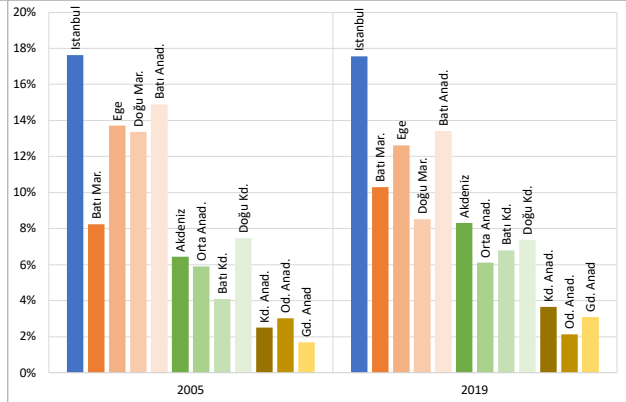
Görüldüğü gibi kişi başı gelir gelir açısından bölgeler arasında hâlâ yüksek farklar bulunmaktadır. Her ne kadar son dönemde Güneydoğu Anadolu yüksek performans göstermiş olsa da diğer doğu bölgeleri ile ülkenin batısında yer alan bölgeler özellikle de İstanbul ile arasındaki farklar oldukça yüksektir. Bu notta ele alınmamakla birlikte bölgelerdeki deki iller ve hatta il içerisinde de önemli gelir farkları olduğunu hatırlatmakta fayda var.

Şekil 3: En Alt ve En Üst Yüzdelik Dilimlerin Bölge Nüfusu İçinde Payları, 2019

Panel a: En Alt %10'luk Dilim

Panel b: En Üst %10'luk Dilim

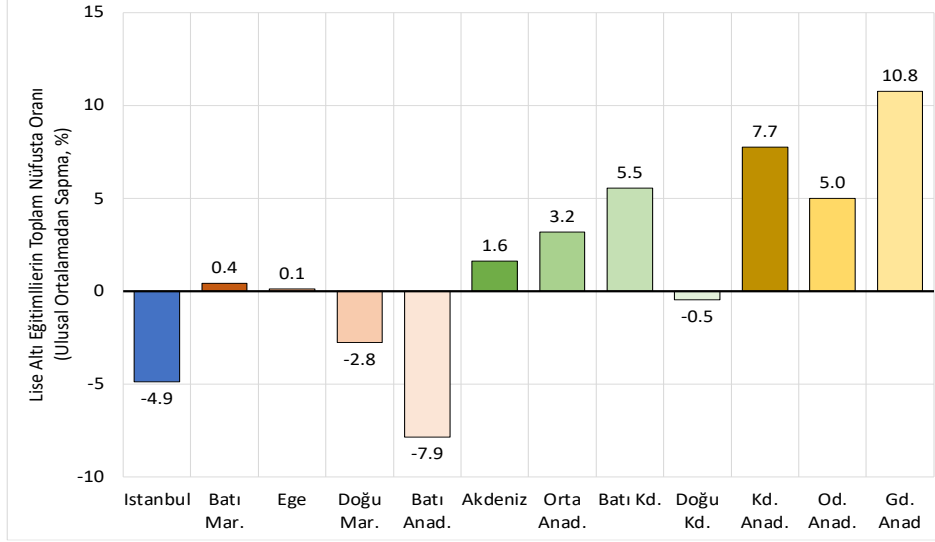

Beşerî sermaye dağılımında bölgesel eşitsizlikler

İktisat yazınında büyümenin en önemli kaynaklarından birinin beşerî sermaye olduğu konusunda bir uzlaşma mevcuttur. Beşerî sermaye çok daha geniş bir tanıma sahip olmakla beraber, burada sadece eğitim seviyesi üzerinden bölgeler arasındaki farklar ele alınmaktadır. 2020 Ulusal Eğitim İstatistikleri verilerine göre, yetişkin çalışma yaşındaki (25-64 yaşlar) nüfusun yüzde 51,4'ü lise seviyesinden daha az eğitime sahiptir. Bu oran doğruya gittikçe artış göstermektedir. Şekil 4'te ülke ortalamasından farklar verilmiştir. Buna göre Güneydoğu Anadolu bölgesinde lise altı seviyesindeki nüfusun payı ülke ortalamasından 10,8 puan daha yüksektir. Lise ve üstü eğitimlilerin çoğunlukta olduğu bölgeler ise, Ankara'nın da içinde bulunduğu Batı Anadolu, Doğu Marmara ve İstanbul'dur. Batı Marmara, Ege ve Doğu Karadeniz'de eğitilmiş nüfus payları ülke

ortalaması civarındadır. Buna karşılık Batı Karadeniz'in Doğu Karadeniz'e kıyasla ortalamada belirgin ölçüde daha düşük eğitim seviyesine sahip olması dikkat çekmektedir.

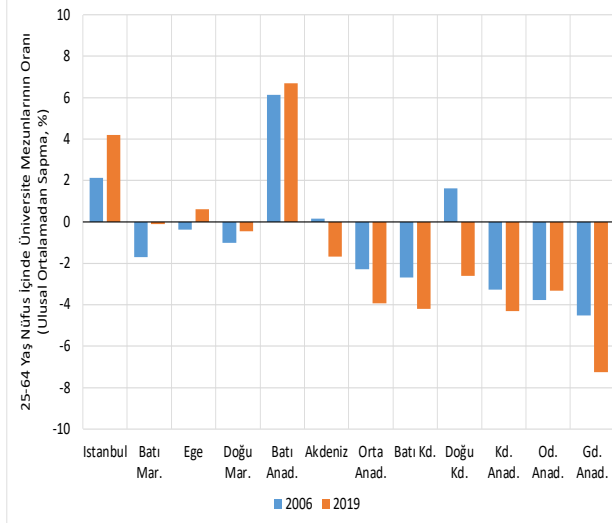
Şekil 4: Lise Altı eğitilmişlerin Bölge Nüfusu İçinde Payları, Ülke Ortalamasından Sapma, (25-64 Yaşlar, 2020)

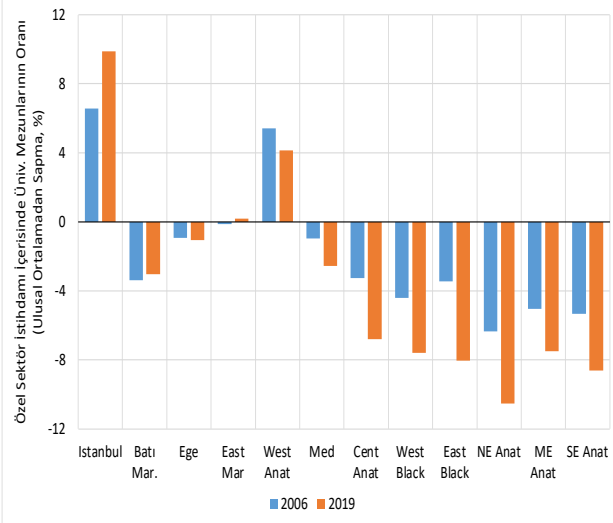
Değişen küresel ekonomik koşullar, yüksek eğitimi ve bilişsel becerileri daha fazla öne çıkartmaktadır. Bu durumda, üniversitelerin ve mezunlarının önemi her geçen gün daha önemli hâle gelmektedir. 2006 yılından itibaren ise ülkede hızlı bir üniversiteleşme süreci başlatılmış ve her ile en az bir üniversite açılmıştır. Bu durumun bölgeler arasındaki eğitim farklarını kapatması umulur. Ancak ortaya çıkan durum beklenilenin aksinedir. Kuşkusuz her bölgede üniversite mezunlarının mutlak sayısı artmıştır. Bununla beraber, önemli olan bu nüfusun toplam içindeki payıdır. TÜİK HİA verileri kullanılarak elde edilen bulgulara göre, yeni üniversitelerin açılmaya başladığı 2006 yılı ile 2019 yılı arasında 25-64 yaş nüfus içinde üniversitelilerin oranı (Şekil 5a), batı bölgeleri hariç daha kötüye gitmiştir. Aynı yaş grubu içerisinde özel kesim tarafından istihdam edilenlerin arasında ise durum doğu aleyhine daha da kötüdür. İstihdamında üniversite mezunlarının payını ülke ortalamasına kıyasla belirgin ölçüde artıran bölgeler İstanbul ve Ankara'yı içeren Batı Anadolu olmuştur. Üniversite mezunlarının, gelişmiş iki kenti tercih ettikleri ve eğitim açısından bölgeler arasındaki farklılaşmanın daha da arttığını söylemek mümkündür.

Şekil 5: 25-64 Yaş Nüfus İçerisinde Üniversite Mezunlarının Oranı, Ülke Ortalamasından Sapma, (2006 ve 2019, %)

Panel a: Toplam Nüfus İçerisinde

Panel b: Özel Sektör İstihdamı İçerisinde

Yüksek eğitime yapılan büyük yatırımların, bölgesel farkları azaltmak yerine daha da büyüttüğü anlaşıyor. Burada önemli sorunun iyi eğitilmişlere bölge içerisinde istihdam ve gelir olarak yeterli olanakların sağlanmadığını iddia etmek çok yanlış olmayacaktır. İyi eğitimlilerin başta İstanbul olmak üzere batı bölgelerini tercih ediyor olması kimseyi şaşırtmasa gerek⁵.

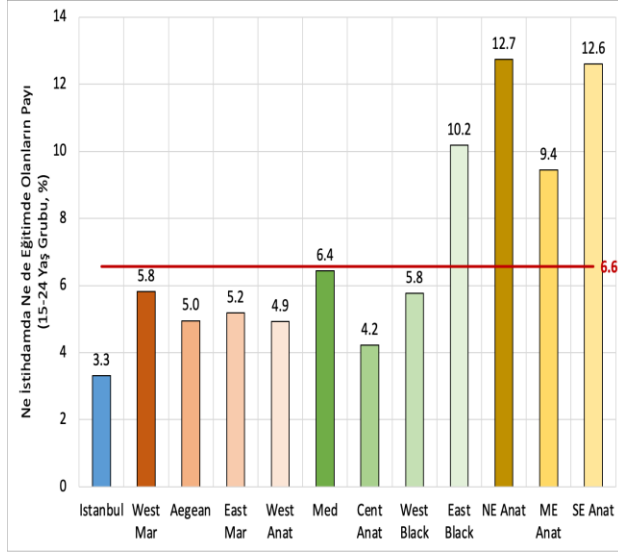
Bir başka gösterge olarak da Ne İstihdamda Ne de Eğitimde (NİNE) olanların nüfus içerisinde payına bakılabilir. Özellikle 15-24 yaş grubu için bu gösterge (eğitimde olanların formel, istihdamda olanların ise enformel beşerî sermaye edinmesi sonucu) gelecek konusunda da bize ipuçları verecektir. Tahmin edileceği gibi bu oran doğuda oldukça yüksektir. Bu durumun sadece genç kadınlardan kaynaklanmadığını göstermek için Şekil 6'da her iki kesim içinde ayrı ayrı resmedilmiştir. 2019 yılı Türkiye genelinde erkekler için NİNE oranı yüzde 6,6, kadınlar için ise yüzde 26,1'dir (yatay kırmızı çizgiler)⁶. Görüldüğü gibi, doğu bölgelerinde gerek erkek gerek kadın NİNE oranları ülke ortalamasının çok üstündedir; Güneydoğu Anadolu bölgesinde ise ortalamanın iki katı civarındadır. Bu notta cinsiyetler arasındaki farklar tartışılmamaktadır. Bununla birlikte, gelişmiş bölgelerde dahi genç kadın nüfus içerisinde NİNE oranlarının bu kadar yüksek olması (nüfusun beşte biri civarı) ayrıca dikkate alınması gereken bir konudur.

⁵ Maalesef, elimizde göçün ve göç edenlerin nitelikleri üzerine yeterli ve gerekli veri bulunmuyor. Bu nedenle burada sadece akıl yürütmek durumundayız.

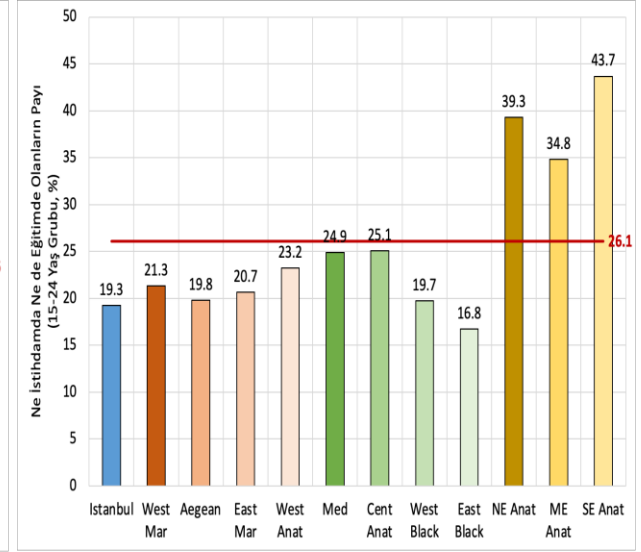
⁶ Kadınların ülke genelinde hemen her alanda ciddi dezavantajları bulunduğu bilinen bir gerçektir. Kadınların karşılaştıkları sorunları başka bir nota bırakmakla birlikte, şekilde Doğu Karadeniz ve Kuzeydoğu Anadolu'da kadınlar arasında NİNE oranlarının daha düşük olduğu göze çarpmaktadır. Karadeniz bölgesi için bu durumun son 15 yılda da geçerli olduğu, ancak Kuzeydoğu Anadolu bölgesinde her zaman geçerli bir olgu olmadığını da hatırlatmak gerekir.

Şekil 6: Ne İstihdamda Ne de Eğitimde Olanların Payı, (15-24 Yaşlar, 2019)

Panel a: Erkekler

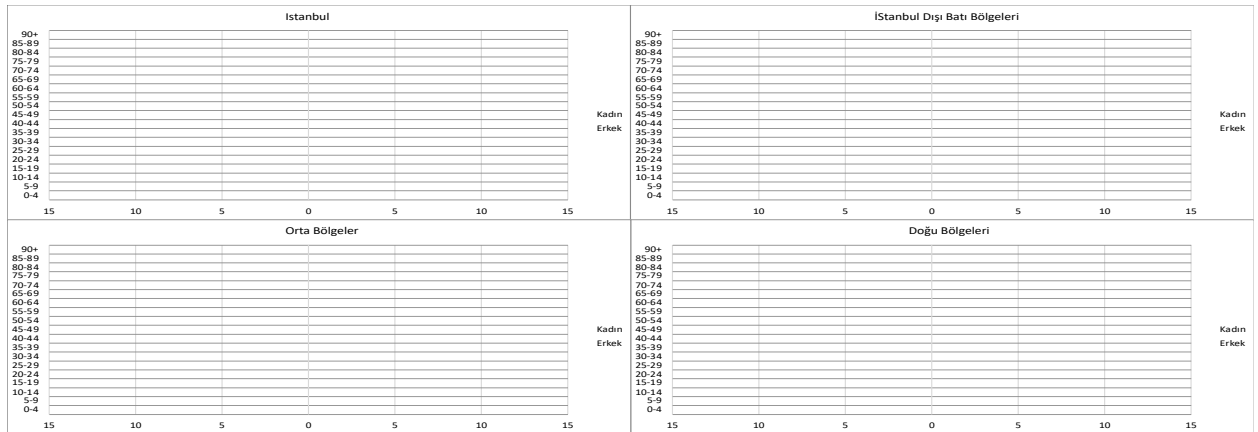

Panel b: Kadınlar

Eğitimin öneminin devam edecek oluşu ve demografik gelişmeler ileride daha büyük farkların, özellikle de doğu bölgelerinde, ortaya çıkmasına yol açacağı benziyor. Şekil 7’de verilen bölgesel nüfus piramitleri, doğu bölgelerinin diğer üç büyük bölgeye kıyasla ciddi ölçüde ayrıştığını ve 2020 yılı itibarı ile çok büyük bir genç nüfusa sahip olduğunu gösteriyor. Genç nüfus, çoğu zaman, bir fırsat olarak görülür. Ancak, yukarıda belirtilen gelişmeler, bu genç nüfusun gerekli ve yeterli özen gösterilmediğinde fırsattan daha çok bir tehdide dönüşmesi kaçınılmaz olacaktır.

Şekil 7: Toplulaştırılmış Bölgeler İtibarıyla Nüfus Piramitleri, (2020)

İşgücüne katılım ve işsizlikte bölgesel farklılıklar

Bölgelerarası işgücü piyasalarının tartışmasına girmeden önce iki noktanın altını çizmek gerekir. Öncelikle, istihdamın sektörel dağılımında ciddi farklar bulunmaktadır. 2019 yılı itibarıyla Karadeniz ve doğu bölgelerinde istihdamın önemli bir kısmı tarım sektöründedir. Tarımın toplam istihdam içindeki payı, Doğu Karadeniz’de yüzde 41,8 ile en yüksek oranı oluştururken, sözü geçen bölgelerde en düşük pay yüzde 24,5 ile Güneydoğu Anadolu bölgesindedir. Diğer bölgelerde ise tarımın istihdam payı yüzde 20’nin altındadır. Tarım dışarıda bırakıldığında ise hizmetler sektörünün ülke genelinde büyük bir paya sahip olduğu görülüyor. Özellikle Karadeniz hizmet sektörü istihdamın çok büyük kesimini oluşturuyor (Batı Karadeniz’de yüzde 80’e yakın). İstanbul, Batı Marmara ve Batı Anadolu dışında hizmet sektörünün tarım dışı istihdamdan aldığı payın Türkiye ortalamasından daha düşük olduğu diğer bölge ise Güneydoğu Anadolu bölgesidir⁷.

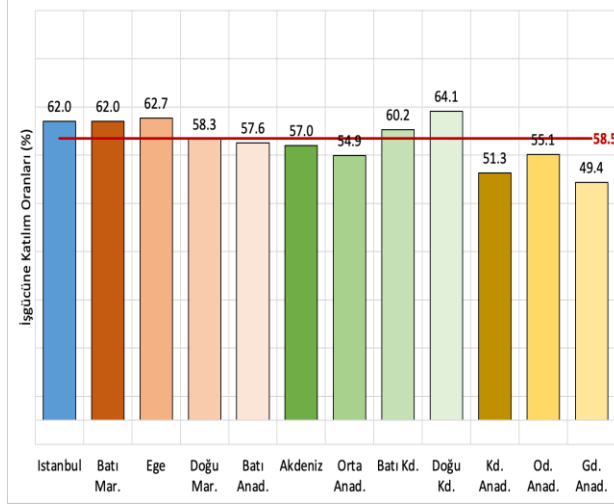
Diğer bir önemli gelişme ise zaman içerisinde ücretli/yevmiyeli istihdamının hızla artmış olduğudur. 2004 yılında bu kesimin toplam istihdam içindeki payı yüzde 56,1 iken 2019 yılında bu oran yüzde 71,6’ya yükselmiştir. Bu değişim tüm bölgelerde geçerlidir ve her birinde ücretli/yevmiyeli istihdamının payı yüzde 50’nin üstüne çıkmıştır. Özellikle doğu bölgelerinde başlangıç seviyeleri çok düşükken batı bölgeleri ile aradaki fark hızla kapanmıştır. Gerek tarımdaki çözülmenin gerekse de istihdamın türündeki bu değişimin gelecekte emek piyasalarında değişik görüntüler ortaya çıkarabileceği göz önünde tutulmalıdır.

Aşağıda istihdama katılım ve işsizlik konularında tarım dahil edilerek hesaplamalar yapılmıştır. Ülkenin orta ve doğu bölgelerinde eğer tarım dışarıda bırakılırsa, istihdama katılımın daha düşük, tarım dışı işsizlik oranlarının ise daha yüksek olması beklenir. Şekil 8’de işgücüne katılım oranları verilmiştir. Panel a’da şekil tüm çalışılabilir yaştaki nüfusta katılımı gösterirken Panel b’de sadece erkeklerde katılım oranları verilmiştir.

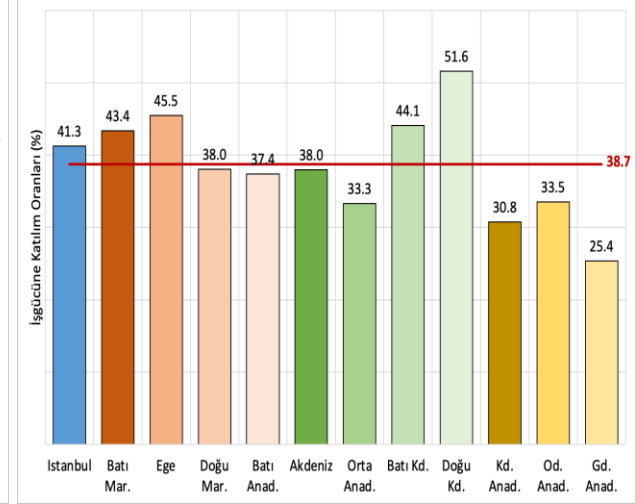
⁷ İl bazında verimiz yok, ancak bu durumun Gaziantep’ten kaynaklandığını söyleyebiliriz.

Şekil 8: İşgücüne Katılım Oranları, 2019 (15-64 Yaş, %)

Panel a: Toplam Çalışabilir Nüfus

Panel b: Kadınlar

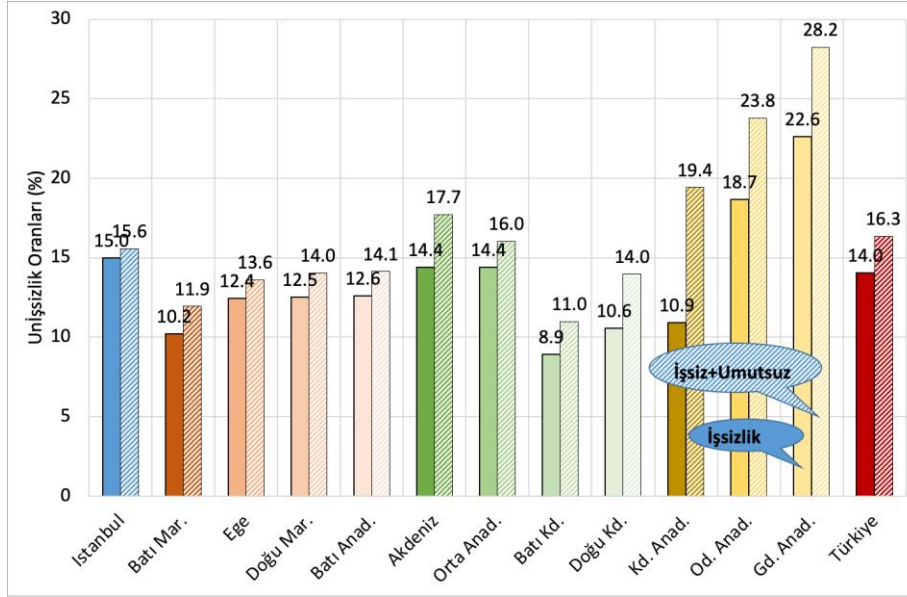
Kadınların ülke genelinde işgücüne katılımı erkeklere kıyasla oldukça düşüktür. Özellikle doğu bölgelerinde, kadınların işgücüne katılımının görece daha az olduğu görülüyor. Erkeklerin işgücüne katılımında ise bölgesel farklılıklar oldukça sınırlıdır. Bununla birlikte, Karadeniz bölgelerinde toplam işgücünde yüksek katılımın tarımda çalışan kadınlardan kaynaklandığı söylenebilir. Buna karşılık tarımın payının oldukça yüksek olduğu Kuzeydoğu Anadolu bölgesinde ise katılım hem erkeklerde hem de kadınlarda ülke ortalamasından daha düşüktür. Bu bölgede tarımın dahi kadınları ve erkekleri işgücüne çekememesi ayrıca üzerinde durulmaya ve araştırılmaya değer bir konu olarak duruyor.

Bu resmi tamamlamak üzere Şekil 9'da bölgelerdeki işsizlik oranları verilmektedir. 2021 yılından itibaren TÜİK özel işsizlik göstergeleri de yayınlamaktadır. Daha önceki yıllardaki veriler yeni tanımı hesaplamaya tam olarak uygun olmadığından Şekil 9'da 2019'da her bölge için sadece iş arayanların işsiz kabul edildiği standart işsizlik oranlarının yanı sıra bu işsiz sayılarına çalışmayı arzulayan ama "iş bulma umudu olmadığı" için iş aramayanların eklenmesiyle hesaplanan nispeten "geniş tanımlı" işsizlik oranlarına da yer verilmiştir.

Öncelikle İstanbul'da standart (dar tanımlı) işsizlik oranının 2019 yılında (yüzde 15) ülke genelinden (yüzde 14) daha yüksek, buna karşılık geniş tanımlı işsizlik oranının (yüzde 15,6) ülke genelinden (yüzde 16,3) daha düşük olduğu not edilmelidir. İstanbul'un bir "cazibe" merkezi olarak çok fazla kişiyi çekmesinin bu sonucu yarattığı ileri sürülebilir. Dar ve geniş tanımlı işsizlik oranlarının birbirlerine çok yakın olması gibi istisnai bu durumun, her iki cinsiyette de işgücüne katılımın yüksek fakat iş bulma ümidi olmadığı için iş aramayanların sayısının görece olarak düşük olmasının kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

Şekil 9: İşsizlik Oranları, 2019 (15-64 Yaş, %)

Panel a: Toplam İşgücü

Bölgesel işsizlikte Kuzeydoğu Anadolu bölgesi bir kez daha dikkati çekmektedir. Dar tanımlı işsizlik oranı (yüzde 10,9) ülke genelinin bir hayli altında iken, geniş tanımlı işsizlik oranı yüzde 19,4 ile ülke genelinin oldukça üzerindedir. Hiçbir bölgede iki işsizlik oranı arasında fark bu kadar yüksek değildir. Bu bölgede işgücüne katılım (yüzde 51,3) oldukça düşüktür. Bu bağlamda bir yandan tarım istihdamının ağırlığı nedeniyle işsiz sayısının göreceli düşüklüğünün diğer yandan (işgücünde olmayanların yüzde 11'ini oluşturan) çalışmayı arzulayan ama iş bulma ümidi olmadığından iş aramayanların sayısının göreceli yüksekliğinin bu sonucun başlıca etmeni olduğu söylenebilir.

Son olarak, ister dar ister geniş tanımla alınsın, Güneydoğu ve Ortadoğu Anadolu bölgeleri uzak ara en yüksek işsizlik oranlarına sahip bölgelerdir. Geniş tanım ile ele alındığında, yüzde 49,4 ile en düşük katılım oranına sahip bölge olan Güneydoğu'da işsizlik oranı bu düşük katılıma rağmen yüzde 28,2'ye ulaşmaktadır; geniş tanımlı işgücündeki her 100 kişiden 28'i işsizdir. Ortadoğu Anadolu'da ise işgücündeki her 100 kişiden neredeyse 24'ü işsizdir. Bu durum sadece 2019 yılına özgü değil, anketlerin düzenli yapıldığı 2004 yılından bu yana benzer örüntü sergilenmektedir.

Sonuç Olarak

Türkiye'de bölgeler arasında tarih boyunca var olan gelişmişlik farkları son dönemlerde azalmış olsa bile kabul edilebilir ölçülerin üstündedir. Bu notta, ekonomi açısından farklara kısaca değinildi. Notta kısıtlı zaman ve toplulaştırılmış veriler kullanıldı. Bölgeler arasında olduğu kadar her bölgenin kendi içerisinde de farklar olduğunun, burada tartışılmamış olsa dahi, gözden kaçırılmaması gerekir.

Doğu bölgelerinin (bazı alanlarda Gaziantep alt bölgesi dışında) ülkenin oldukça gerisinde kaldığı ve eldeki verilerin ışığında gerekli müdahaleler yapılmadığı takdirde bu farkların süreceğini iddia

edebiliriz. Özellikle genç nüfusun yoğunluğu, bu nüfusa hem gerekli ve yeterli eğitimin sağlanması, hem de yetişen gençlere iş alanları yaratılmasını olmazsa olmaz koşul olarak önümüze getiriyor. Doğu bölgelerinden çok daha iyi durumda olmakla birlikte, bu bölgelerden göç çeken Akdeniz bölgesinin de ayrıca takip edilmesi gerekiyor. Doğu bölgeleri dışında, ülkenin orta kesiminde, daha çok Karadeniz bölgelerinde de farklı yapılarının olduğu anlaşıyor. Doğu bölgelerinden görece daha iyi ekonomik koşullara sahip olsalar bile, bu bölgelerin de ayrı ayrı incelenmesi gerekiyor.

Ülkenin batısı, özellikle İstanbul tarih boyunca hep daha yüksek refaha sahip bir bölge olarak ortaya çıktı. İstanbul alan olarak küçük olmakla beraber nüfusun altıda birini barındıran neredeyse tek başına bir ülke. Bu notta yer almamakla beraber, İstanbul içerisinde gelir dağılımında da son yıllarda bir bozulma olduğunu belirtmek gerekir. İstanbul'un etrafında (Trakya bölgelerinde) örgütlenmiş üretimin İstanbul'daki dönüşümlerden etkilenmesi kaçınılmaz olacaktır.

Bölgeler arasındaki farkların incelenmesinden elde edilecek en önemli çıkarım, her bölgenin kendine özgü fırsat ve tehditlerinin olduğudur. Tasarlanacak politikaların bu farklılıkları dikkate alması gerektiği ve her bir bölgenin üstünlüklerinin diğer bölgelerin de refahını arttıracak şekilde düşünülerek, bölgeler arası *uyum ve eşgüdümün* sağlanmasının elzem olduğu da açıktır.